

Л.І. Врочинська
**В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО
ВИХОВАННЯ ГУМАННОСТІ В
ДІТЕЙ**

Гуманістичне виховання молодого покоління є однією з найбільш актуальних проблем сьогодення. Необхідність створення в суспільстві моральної атмосфери, яка сприяла б утвердженню в усіх ланках суспільного життя гуманного ставлення до людини, вимогливості до себе та інших, чесності, довір'я, поєднаного з високою відповідальністю посилює роль означеної проблеми.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні визначає головне завдання дошкільної освіти – озброїти дитину наукою життя. Відтак дошкільний навчальний заклад є відповідальним за успішність процесу соціального розвитку дитини. Оскільки суспільству необхідні життєдайні, творчі люди з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, то пріоритетним є ціннісний, морально-соціальний розвиток особистості з перших років її життя.

Гуманізм – одна з фундаментальних характеристик суспільного буття і свідомості, суть якої полягає у ставленні до людей як до вищої цінності. Він виявляється в альтруїзмові, бажанні творити добро, допомагати людям, милосерді, співчутті. У вітчизняній і зарубіжній педагогічній практиці в різні роки був представлений досвід виховання дітей на ідеях гуманізму. Загальновизнаним є положення про те, що для розвитку особистості необхідні умови, які дозволять створити оточення емоційного благополуччя, емоційного комфорту.

З точки зору сучасної педагогіки, це означає задоволення потреб дитини у спілкуванні з дорослими – батьками й вихователями, установлення доброзичливих взаємин між дітьми, розвиток у них гуманних почуттів, сформованість дитячого товариства та ін. Навчити дитину „бачити і відчувати” людей – одне з найбільш важливих і складних завдань виховання. У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського можна знайти поради та шляхи успішного його розв'язання, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Гуманістичні засади теорії та практики виховання й навчання в педагогічній системі В. Сухомлинського досліджували М. Антонєць [1], Л. Бондар [2], В. Кузь [4], Л. Копієвська [3] О. Лавроненко [5] та ін. Аналіз зазначених досліджень свідчить, що Василь Олександрович створив оригінальну виховну систему, яка виявилася життєдайною і сьогодні, оскільки у своїй основі орієнтується на Людину, як найвищу цінність.

Мета статті – проаналізувати погляди В.О. Сухомлинського на проблему виховання гуманності в дітей.

Вивчення педагогічної спадщини Сухомлинського свідчить, що центральне місце у його виховній системі належить вихованню гуманності та людської доброти. На думку педагога, виховання гуманності має розпочинатися у дитячому віці, оскільки вже в 4-6 років дитина може виражати свої симпатії чи антипатії. Так, наприклад, одній людині вона з радістю віддасть улюблену іграшку, а іншій – ні. У молодшому шкільному віці ці почуття ще більше

поглиблюються, стають стійкими. Педагог уважає, що процес становлення гуманності, як і інших цінностей, відбувається за такими закономірностями: по-перше, знання мають перерости у звичку, а звичка, поступившись власними інтересами, стати традицією; по-друге, звички повинні бути підкріплені емоційною оцінкою, переживанням власних учинків; по-третє, має бути відповідність вчинків до принципів. Гарантом цьому є цілеспрямована і систематично організована поведінка дітей. Вважаючи молодший шкільний вік періодом, коли „душа дуже піддатлива до емоційних впливів”, В.О. Сухомлинський радить саме в цей час розкривати перед дітьми сутність загальнолюдських цінностей, учить їх жити за людськими законами. Створена ним „Азбука моральної культури” не втратила своєї актуальності й сьогодні, коли особливо відчутний брак людяності, чуйності, доброзичливості.

Видатний педагог був переконаний, що виховувати в дітей чесність, правдивість, доброту і чуйність, любов і повагу до старших потрібно ще змалку, оскільки „дитячий світ – світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя, про людську гідність; у них свої критерії краси, у них своє вимірювання часу; у роки дитинства день здається роком, а рік вічністю” [6:8]. "Добрі почуття, – зазначав Василь Олександрович, – своїм корінням сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються у праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу" [6: 601]. Саме тому батьки мають піклуватися про

те, щоб діти виростили турботливими до всього живого. Така душевна праця відточує сердечну чуйність, пробуджує бажання робити добро. „Азбука виховання людяності в тому, щоб дитина, віддаючи тепло своєї душі іншим людям, знаходила в цьому особисту радість”, – стверджував педагог [9: 188].

Василь Сухомлинський відмічав, що душевна чуйність – це вміння відгукуватися думками, почуттями на все те, що відбувається в навколишньому світі; без чуйності до людини неможлива гуманність. Батьки мають навчати дітей відчувати іншу людину, розуміти і поважати інтереси інших, їхні прагнення, тобто засвідчувати поведінкою, вчинками своє ставлення до людей, бо „жити в суспільстві – це значить уміти пожертвувати своїми радощами в ім'я благополуччя, спокою інших людей” [8: 91].

На думку Василя Олександровича, справжня гуманність не може бути вихована без такої риси, як правдивість. З цією метою педагог пропонує формувати в дітей звичку постійно говорити правду, зазначаючи про те, що прикладом наслідування для дітей є дорослі, їхня глибока повага до правдивості як цінної людської якості. Коли дитина втрачає віру у правду, то, за словами В.О. Сухомлинського, стає „або озлобленою, жорстокою, або ж безвільною і лицемірною, дволикою і брехливою – яким би бур'яном не проросло насіння безвір'я, дитина стає морально товстошкірою, для неї не існують етичні цінності” [7:155]. „Людська товстошкірість” формується в сім'ї, і якщо цьому не

запобігти, то отримаємо духовно збіднених, атрофованих споживачів. Виховувати в дітей чесність і правдивість, уважав педагог, потрібно на вірі й, особливо, на довірі. Адже діти не можуть жити без довіри. Без неї неможливе самовиховання. Отримані уявлення про добро і зло, правду і неправду, честь і безчестя знаходять відображення у стосунках між дітьми.

В. Сухомлинський безпосередньо порушував питання гуманізації міжособистісних взаємин. У своїх роздумах про справжню людину та її виховання майже в кожній етичній бесіді він розглядає проблему гуманності людських взаємин як громадський обов'язок кожної людини. На думку педагога, високоморальні вчинки: 1) свідчать про глибоку повагу до гідності особистості; 2) є запорукою формування благородних людських почуттів; 3) є необхідною умовою духовно-морального розвитку суспільства.

Плідна педагогічна діяльність, аналіз народної педагогіки, тривалі спостереження за дітьми привели В.Сухомлинського до висновку, що дитина не народжується доброю чи злою, милосердною чи жорстокою, благородною чи егоїстичною, а ці якості формуються поступово шляхом пізнання нею навколишнього світу та цілеспрямованого виховання. З цією метою видатний педагог пропонує методи, які, на думку дослідників (Г.Калмиков), є утвердженням особистісно зорієнтованої методики виховання, де гуманістичність виступає базовою системоутворювальною функцією педагогічної творчості Сухомлинського. При виборі

методів Василь Олександрович радив вихователям як необхідність урахувувати дитяче бажання та оберігати його як безцінне; розуміти світ дитинства, мотиви дитячих вчинків, підніматися (а не опускатися!) до найчутливіших істин цього світу. Тонко відчуваючи це, В. Сухомлинський пропонував для дітей 6-10 років характерні для цього віку специфічні методи, які враховують особливості пізнання ними світу людей.

Особливо важливого значення педагог надавав вихованню словом, яке має бути теплим та ніжним, лагідним і тривожним, суворим і вимогливим, правдивим і доброзичливим, а це не що інше, як виховання ласкою та добром. Кожне промовлене слово вихователя має бути продуманим, мудрим, цілеспрямованим, повнозначним, сповненим гарячого подиху почуттів, оскільки іноді для першокласників слова вирішують долю людини на все життя.

Серед словесних методів В.О.Сухомлинський великого значення надавав бесідам як найвідвертішим хвилинам сердечного людського спілкування. Також використовував у своїй педагогічній лабораторії читання, етичні повчання, розповіді казок та оповідань дітям та створення їх дітьми.

Ефективним, на думку педагога, є метод створення ситуації, коли дитина бере на себе відповідальність турбуватися про слабкого та беззахисного. Однак, важливим є не лише те, як чинять вихованці, а й те, щоб вони зберігали у своїй душі ідеали добра й справедливості, інакше – неминуче духовне падіння й моральна загибель.

В.Сухомлинський використовував також похвалу, указуючи на важливість того, щоб дитина робила добро й чинила справедливо за покликом серця, а не задля похвали.

Аналізуючи фактори гуманістичного виховання, Василь Олександрович підкреслює провідну роль сім'ї у вихованні гуманності у підростаючого покоління, оскільки те, що набувається в сім'ї, зберігається дитиною протягом усього життя. В.О. Сухомлинський небезпідставно вважав, що „ до свідомості й серця матері і батька дуже важливо донести таку істину: маленька зернина, посіяна в людській душі в роки раннього дитинства, стає в зрілі роки могутнім деревом. Усе залежить від того, яку зернину посіяно і в який ґрунт” [7: 541]. В. Сухомлинський зазначав, що „завдання школи й батьків – дати кожній дитині щастя, щастя багатогранне. Воно й у тому, щоб людина розкрила свої здібності, полюбила працю і стала в ній творцем, й у тому, щоб діставати насолоду від краси навколишнього світу й творити красу для інших, й у тому, щоб любити іншу людину, і щоб любили тебе, вирощувати дітей справжніми людьми. Тільки разом з батьками, спільними зусиллями, учителі можуть дати дітям велике людське щастя” [8: 29].

Бути чуйним, сердечним, турботливим, уважним, з повагою і любов'ю ставитися до інших людей – це й є запорука щастя, тобто в цьому полягає гуманність міжлюдських відносин.

В.О. Сухомлинський у працях не лише викладає свої погляди, а й підтверджує їх яскравими прикладами, в яких розкривається велич Людини – Матері, Батька,

Бабусі, Дідуся, Сестрички, Брата, Учителя, Друга, – взагалі Старшого. Проте навіть ці приклади, на думку вченого, будуть безсилями, якщо в сім'ї дітям не прищеплюють – нехай і елементарних, початкових – уявлень про гуманність, не формують навички спільної праці, не виховують доброзичливості у стосунках. І найважливішим при цьому є приклад гуманності самих батьків. Важливою передумовою гуманістичного виховання педагог уважав звичаї батьків і того кола людей, серед яких живуть діти: „Дитина – дзеркало сім'ї: як у краплі води відбивається сонце – так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька” [6: 29].

Говорячи словами В.О. Сухомлинського, „сім'я з її взаєминами між дітьми і батьками – перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання... Духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя – найважливіша умова успішного виховання дитини і в домашніх умовах, і в дитячому садку, і в школі” [9: 12-13]. Отже, дружні стосунки між членами сім'ї, доброзичлива атмосфера, злагода, взаємоповага, любов і поступливість батьків у ставленні одне до одного – головна сила виховного впливу на дитину. „Сім'я – це те первісне середовище, де людина повинна вчитися творити добро. Сім'я щодня, щогодини, – стверджує В.О. Сухомлинський, – доторкається до духовного життя шкільного колективу; школа не може обійтися без сім'ї; моральна культура колективізму у стінах школи в багатьох відношеннях є плодами тих квіток, які квітнуть у сім'ї” [6: 536].

Василь Олександрович також відмічає, що ефективність виховання

гуманності залежить і від особи педагога, його професійної підготовки, моральних якостей. У своїй праці „Серце віддаю дітям” В. Сухомлинський показує, як у дошкільний період, а далі з того дня, коли маленька людина вперше переступила шкільний поріг, і до закінчення початкової школи, він уводить своїх вихованців у світ знань про довколишню дійсність, пробуджує і розвиває їхні розумові здібності та благородні почуття, виховує громадські цінності, віру в добрі починання, закладені в людині від народження. На його переконання, вчителі – це батьки, а школа – це сім'я. Тому вимоги до вчителя: були такими ж, як і до батьків. На думку вченого, „учитель повинен бути не тільки наставником, а й другом учнів, разом з ними переборювати труднощі, переживати, радіти і засмучуватися... Найкращий учитель для дитини той, хто, духовно спілкуючись із нею, забуває, що він учитель, і бачить у своєму учневі друга, однодумця. Такий учитель знає найпотаємніші куточки серця свого вихованця” [9: 12]. Педагог радив педагогам бути доброзичливими, ставитися до дитини так, як би вони поставилися до власної дитини. „Доброзичливість, – зазначав В.О. Сухомлинський, – треба виховувати, і виховується ця властивість душі тільки тоді, коли вона – взаємна, тобто коли педагог бажає добра учневі, а учень – педагогові” [6: 433]. Дитину потрібно вчити пізнавати світ серцем, відчувати інших людей. У сім'ї доброзичливість формується насамперед теплом материнської любові, у школі – поведінкою вчителя, його авторитетом. „Дитина,

яка відчуває серцем іншу людину, стає доброзичливою” [7: 435].

Висновки. Таким чином аналіз творчої спадщини В.О.Сухомлинського переконує нас у різноманітності педагогічних підходів до формування гуманності в дітей. Центральним пунктом у педагогічній діяльності В.Сухомлинського є моральне виховання і як його результат — виховання громадянина-гуманіста. На його думку, гуманістичні ідеї повинні знайти обов'язкове місце в духовному світі кожної людини. Не втратила ця вимога своєї актуальності й у сучасній Україні, у час національно-культурного відродження. У зв'язку з цим, сучасним педагогам не слід відмовлятися від здобутків минулого, але активно використовувати їх, трансформуючи досягнення сучасності у площину людського виміру, не перетворюючи людину на „гвинтик” суспільного поступу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антонець М.Я.* Славетний український педагог-гуманіст// Педагогіка і психологія. – 2003. – №2. – С. 36-44.
2. *Бондар Л.С.* Гуманістичне виховання школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2004. – №2. – С.3-10.
3. *Копієвська Л.* В.О. Сухомлинський про виховання моральної краси // Дошкільне виховання. – 2003. – №9. – С. 5-6.
4. *Кузь В.Г.* Досліджуємо педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського// Педагогіка і психологія. – 2003. – №3-4. – С. 6-16.

5. *Лавроненко О.* Гуманізм як домінанта виховної системи Василя Сухомлинського // Рідна школа. – 2005. – № 1 (січень). – С. 9-11.

6. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори: В 5-тит. – К.: Рад. школа. 1976-1977. – Т. 1.

7. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори: В 5-тит. – К.: Рад. школа, 1976-1977. – Т. 2.

8. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976-1977. – Т. 3.

9. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори: В 5-ти т.-К.: Рад. школа, 1976-1977. – Т. 4.

Подано до редакції 17.06.08

РЕЗЮМЕ

Стаття посвящена аналізу педагогических идей Василия Александровича Сухомлинского, в частности, его взглядов на проблему воспитания гуманности у детей. Акцентируется внимание на содержании, методах воспитания гуманности, а также ведущей роли семьи в процессе воспитания гуманной личности.

SUMMARY

The article analyses V. Suhomlynsky's pedagogical ideas, in particular his opinions on the problem of bringing up children's humaneness. Attention is accentuated on the contents, methods of bringing up humaneness, and the leading role of family in the process of bringing up humane personality.